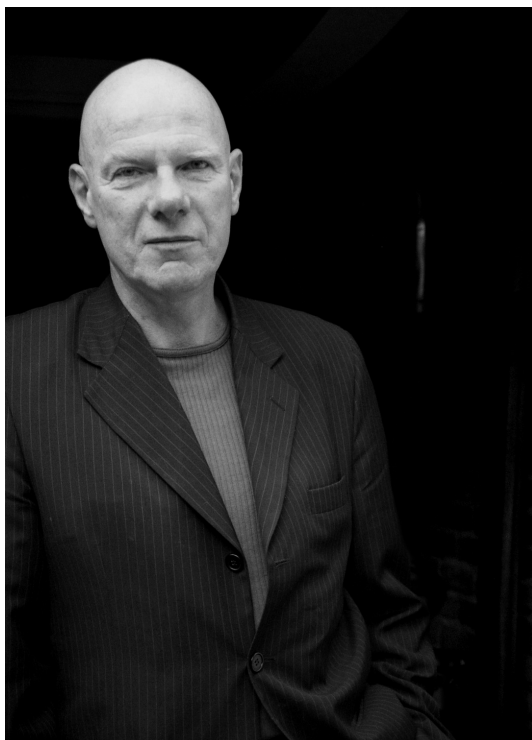

A.B.C. Swart

Kafka in de polder.

Een gesprek met Jac. Toes over zijn rechtszaak tegen het Nederlands Letterenfonds

Jac Toes, foto: Marieke Peters

Eind 2008 diende misdaadromanschrijver Jac. Toes een aanvraag voor een werkbeurs in bij het Nederlands Letterenfonds (voorheen: Fonds voor de Letteren). Het was de start van een proefproces waarmee Toes een einde wilde maken aan de structurele uitsluiting van misdaadromanciers bij het verkrijgen van financiële ondersteuning. Op grond van het oordeel van enkele adviseurs, die van mening waren dat Toes' werk geen literaire kwaliteit bezit, wees het Fonds zijn verzoek af. Toes tekende in een interne procedure bezwaar aan, maar kreeg opnieuw nul op rekest. Daarop stapte hij naar de Rechtbank in Arnhem, die hem in juli 2010 in het ongelijk stelde. Toes besloot door te gaan en tekende hoger beroep aan. Op 17 februari jongstleden kwam de zaak voor bij de Raad van State in Den Haag, de hoogste bestuursrechtbank van Nederland. Redacteur A.B.C. Swart woonde de zitting bij. Een week na de zitting sprak hij met Jac. Toes.

Hoe schat je je kansen in?

‘De staatsraden waren erg kritisch en stelden een aantal belangrijke punten aan de orde. Het was sowieso al uitzonderlijk dat ze met z’n drieën waren, terwijl één staatsraad eigenlijk de norm is. Ik heb de indruk dat de Raad van State zich echt op dit probleem heeft gestort: het lijkt erop dat ze het een beetje zat zijn, al dat gedoe rondom subsidievragers die bij de subsidieverstrekkers stuiten op onduidelijke of half omschreven criteria, op gebrekkige procedures en op de schijn van belangenverstrengeling. Ze hebben al een aantal van dit soort zaken gehad. Er zijn er ongetwijfeld meer, maar ik heb er nu drie verzameld: Boermans, Willem Breuker en het Oerolfestival. Alledrie hebben ze bij de rechter hun gelijk gekregen. Mocht ons bezwaar worden gehonoreerd, dan is dat een belangrijk signaal – niet alleen voor de misdaadromanciers en onze literaire vakbroeders en -zusters, maar voor de hele kunstsector. Eigenlijk zou de Raad van State dan zeggen: jongens, het kan me geen donder schelen hoe jullie subsidie verstrekken daar in die kunstensector, maar zorg dat je je zaakjes goed op orde hebt! Laat het niet elke keer aankomen op problemen met de procedures! Geef je adviseurs duidelijke richtlijnen mee en zorg ervoor dat ze worden gehandhaafd!’

Ik sprak laatst Ruud Jan Kokke, een topontwerper. Hij is lid van de aanvraagcommissie van de Piet Mondriaanstichting. Als ze daar een aanvraag krijgen, zit de secretaris er bovenop om ervoor te zorgen dat de adviseurs zich houden aan de richtlijnen. De adviseurs mogen niet zomaar hun eigen artistieke normen inbrengen. Dat is wat bij het Letterenfonds in mijn geval wel is gebeurd. Daar zijn eigen normen ingebracht over wat individuele beoordelaars onder literaire kwaliteit verstaan, terwijl die niet stroken met de richtlijnen die het fonds zelf verstrekt. Ze hebben mijn aanvraag dus beoordeeld aan de hand van *ad hoc* geformuleerde criteria. De staatsraden gingen daar heel diep op in. Daarnaast waren diezelfde adviseurs ook nog eens verwickeld in de afronding van een eigen beursaanvraag, wat de schijn van belangenverstrengeling wekt. Heel kenmerkend was het einde van de zitting, toen Martine Bibo, de jurist van het Nederlands Letterenfonds, verklaarde dat de adviseurs ‘niet corrupt’ zijn. De voorzitter van de rechtbank zei daarop meteen: mevrouw, het woord ‘corrupt’ is hier niet gevallen. Wij onderzoeken of er verborgen mechanismen in het systeem zitten die *de schijn van belangenverstrengeling* in de hand zouden kunnen werken. Ik denk dat de Raad van State van mening is dat het Letterenfonds meer zou moeten doen om dit te voorkomen.

Overigens heeft het fonds al halverwege de procedure de financiële poort geopend voor misdaadromanschrijvers. Het fonds maakte namelijk onlangs bekend genre-experts te gaan aanstellen en genrespecifieke criteria voor misdaadromans te gaan formuleren. Maar als mijn bezwaren worden gehonoreerd... Ik moet wel een slag om de arm houden, want na de zitting bij de Rechtbank in Arnhem had ik ook het gevoel van kat-in-het-bakkie! Die rechters waren zó kritisch over de inbreng van de tegenpartij. Maar al mijn punten zijn toen afgewezen. Dus ik moet voorzichtig zijn, maar als ik ge-

lijk krijg, dan komt er iets uit dat het belang van de misdaadromanciers overstijgt. Dan krijgt de hele subsidiërende kunstensector een signaal.'

Er is natuurlijk behoefte aan duidelijke richtlijnen. Zeker nu er in de kunstsector zo veel bezuinigd zal worden, is het belangrijk de schijn van belangenverstrengeling te vermijden.

'Ja natuurlijk! Die staatsraden zien de bui al hangen. Er wordt heel veel bezuinigd, dus er zullen veel meer subsidieaanvragen worden afgewezen. Al die afgewezenen gaan natuurlijk veel vaker kijken naar wat er is misgegaan in de procedure, om alsnog een klein stukje van de koek te krijgen. De staatsraden willen, denk ik, nu al een dam opwerpen tegen die vloed aan beroeps- en bezwaarzaken. Tenminste, dat is mijn gevoel. Maar dat is nog even afwachten.'

In elk geval is er heel veel belang bij deze zaak. Niet alleen voor jou, maar ook voor je collega-auteurs die nu geen werkbeurzen krijgen.

'Als je de afwijzingen op een rijtje zet, zie je dat men elke keer dezelfde containerbegrippen gebruikt – begrippen als 'verbeelding', 'diepgang', 'gelaagdheid' en 'clichés', waarmee je alle kanten op kunt. Het is uiterst willekeurig hoe men die begrippen toepast. Dat is hopelijk ook wat de Raad van State inziet. Neem bijvoorbeeld het begrip 'cliché'. Wat bedoelen ze daarmee? Kijk eens naar Reve, die van het cliché zijn handelsmerk heeft gemaakt.

Het getuigt natuurlijk van een arrogantie van jewelste om uit de losse pols zo'n oordeel te geven: geen verbeelding, geen diepgang, geen gelaagdheid, geen eigen stijl, toon of karakterontwikkeling, maar wel clichés te over. Als je dat als auteur voor de eerste keer leest, dan vind je dat hartstikke rot natuurlijk, zo'n ontzettend negatief totaaloordeel over je werk. Ik heb bij andere misdaadromanciers eens rondgevraagd waarom hun aanvragen waren afgewezen. Bij een aantal van hen ben ik op schaamte gestuit: sommigen wilden pas na lang aandringen laten lezen hoe grondig ze door het fonds zijn afgekraakt.

Maar goed, dat is emotie, daar moet je overheen stappen om verder te gaan. Als het fonds, na een schriftelijk verzoek, nader toelicht waarom je werk geen literaire kwaliteit zou hebben, dan geven ze dus één alinea met die zes criteria: jongen, dáárom heb jij geen literaire kwaliteit. Maar ben je het er niet mee eens, ga dan maar in beroep, bij onszelf! Dan ga je in beroep, je reageert op die zes criteria, en dan antwoordt het Fonds dat je het begrip 'literaire kwaliteit' daardoor uit elkaar trekt! Wat moet je anders dan op die zes criteria ingaan? Ik heb die criteria niet bedacht, zij komen ermee! Verwijt mij dan niet dat ik aan de slag ga met een concept van literariteit dat zij zelf in zes aspecten hebben vertaald! Het zou wel zo fatsoenlijk zijn als ze de aanvrager inzicht zouden geven in de originele adviesrapporten in plaats van een samenvatting van één alinea. Maar ja, dat mag niet, want dan zou ik wel eens kunnen herkennen wie dat advies heb-

ben uitgebracht, en die zou ik wel eens een keer in het café kunnen aanvallen, zoals Martine Bibo tijdens een telefoongesprek toegaf. Daar zijn ze dus bang voor.

Het Fonds heeft een grote blokkade opgeworpen om een normale discussie over wat literatuur is te verhinderen. In de rest van het literaire bedrijf wordt het debat daarover elke dag gevoerd. Elke leraar Nederlands staat te juichen als leerlingen zich over die vraag buigen. Iemand die jarenlang bij het Fonds beursaanvragen beoordeelde, vertelde me dat het Fonds zich de laatste tien jaar vooral heeft gericht op het juridisch dichttimmeren van alle beslissingen die ook maar op enige wijze kunnen worden aangevochten. Dat doen ze door een moeras aan bepalingen te creëren in een huishoudelijk reglement, een fondsreglement, en dan zijn er nog de richtlijnen. Daar kom je ook niet meteen achter. Die moet je allemaal schriftelijk aanvragen. Het is Kafka in de polder.'

Hoe denk je dat het Letterenfonds subsidieaanvragen zorgvuldiger zou kunnen beoordelen?

'Thomas Vaessens zegt: het hele begrip "literaire kwaliteit" is een lege huls. Het is pure fictie.'

Wat vind jij ervan? Denk jij dat er zoiets bestaat als 'literaire kwaliteit'?

'Ja, ik zie heus wel, ook binnen mijn eigen genre natuurlijk, verschil in kwaliteit. Ik weet ook dat ik de grootste moeite zou hebben om hanteerbare criteria te ontwikkelen. Daarvoor zou je echt heel veel literatuurwetenschappelijk onderzoek moeten doen. Ik benijd die twee genre-experts die nu worden aangesteld helemaal niet. Ik heb mezelf ook niet aangemeld.

Daarnaast zou je als adviseur veel meer moeten investeren in een overtuigend leesrapport. Maar dan kom je natuurlijk op een gevoelig punt, want daar gaat veel tijd en energie in zitten. Dat doe je niet voor die paar tientjes die je krijgt als adviseur. Ik denk wel dat het veel zorgvuldiger kan, en dat je die criteria veel scherper kunt maken, veel helderder omschreven. Je kunt de toepassing ervan ook veel inzichtelijker weergeven. Die leesrapportjes zouden kunnen worden uitgebreid. Ik denk dat dat haalbaar is.

Aan de andere kant denk ik ook dat je altijd wel enige vaagheid zult houden. Er zal altijd een gebied overblijven waarover je kunt bekvechten.'

Je bent hier nu al meer dan twee jaar mee bezig. Heb je weleens gedacht: ik stop er helemaal mee?

'Toen het fonds bekendmaakte dat ze voor de misdaadroman genre-experts zouden gaan aanstellen, hebben sommigen wel tegen me gezegd: stop nou maar; je hebt toch al gelijk gekregen, het fonds is toch al overstag? Ik heb heel even getwijfeld, maar ik zag dat er nog heel veel dingen open lagen, dus eigenlijk heb ik daar hooguit vijf minuutjes

over nagedacht. Verder heb ik nooit getwijfeld. Ook na de uitspraak van de Rechtbank van Arnhem niet. Ik heb toen op alle punten ongelijk gekregen, maar ik had meteen het gevoel dat ze in Arnhem hun vingers er niet aan wilden branden. Ze hebben de hete aardappel doorgeschoven naar een hogere rechtbank. Ik voelde meteen dat ze hier een precedent-uitspraak over wilden, en dat ze er in Arnhem niet aan wilden beginnen. Voor mij was dus meteen duidelijk dat ik moest doorgaan.'

Stel nou dat je opnieuw op alle punten ongelijk krijgt. Wat denk je dat dat betekent voor jouw zaak en voor misdaadromanschrijvers in het algemeen?

'Het fonds heeft al besloten voor de misdaadroman genrespecifieke criteria te gaan formuleren, dus die buit is al binnen. Dat was mijn belangrijkste doelstelling. Maar als ik deze zaak verlies, betekent dat voor de misdaadauteurs én de literaire auteurs dat ze voortdurend tegen onduidelijke procedures, met alle willekeur van dien, zullen blijven aanlopen.'

De uitspraak wordt begin mei verwacht.